

ОСНОВНІ ЕЛЕМЕНТИ МЕХАНІЗМУ СТРИМУВАНЬ І ПРОТИВАГ У СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ У КОНСТИТУЦІЙНОМУ ПРОЕКТІ УНР ОТТО ЕЙХЕЛЬМАНА

У статті розглянуто конституційні погляди відомого українського правника, громадсько-політичного діяча, ідеолога національно-визвольних змагань кін. ХІХ – поч. ХХ ст. Отто Ейхельмана. Аналізується запропонований ним механізм стримувань і противаг в системі організації державної влади через розгляд його основних елементів. Підкреслюється актуальність державотворчих ідей вченого.

Ключові слова: механізм стримувань і противаг, конституційний проект, державотворення.

В статье рассмотрены конституционные взгляды известного украинского юриста, общественно-политического деятеля, идеолога национально-освободительных соревнований кон. ХІХ – нач. ХХ ст. Отто Эйхельмана. Анализируется предложенный им механизм сдерживания и противовесов в системе организации государственной власти через рассмотрение его основных элементов. Подчеркивается актуальность государственных идей ученого.

Ключевые слова: механизм сдерживания и противовесов, конституционный проект, создание государства.

The Constitutional views of a famous Ukrainian lawyer, a public and political figure, and an ideologist of the national-liberation emulations at the end of the ХІХth century – the beginning of ХХth century Otto Eihelmann are considered in the article. The mechanism of abstention and counterbalance in the system of organizing the state power by means of consideration of its main elements suggested by Otto Eihelmann is analyzed here. The actuality of the scientist's ideas concerning state forming is emphasized here.

Key words: the mechanism of restraint and counterbalances, the constitutional project, state creation

Запорукою стабільного функціонування державної влади є система стримувань і противаг, яка забезпечує взаємну підконтрольність різних гілок і центрів державної влади та запобігає її концентрації в одній гілці чи в руках однієї особи. Цілком очевидно, що питання розподілу влади в умовах реформування українського суспільства і розвитку державотворчих процесів відіграє особливу роль, адже це – важливий й необхідний елемент становлення демократичної, правової і соціальної Української держави. Практична реалізація ідеї стримувань і противаг пов'язана з необхідністю не тільки запобігти

надмірній концентрації влади, а й забезпечити стабільність і сталість в діяльності державних інститутів, покращити їхню організацію та взаємодію, подолати можливі протистояння та конфронтації всередині державного механізму тощо.

Молода Українська держава робить перші кроки на шляху опанування і втілення системи розподілу влади, що відповідає цінностям демократично-правового суспільства. Зважаючи на незначний державницький досвід України, помітно певні неузгодженості у функціонуванні гілок влади, а подекуди й пряме протистояння між ними. Можемо констатувати, що з точки

зору актуальності потребують подальшого дослідження як зарубіжні моделі системи стримувань і противаг, так і власний український досвід організації державної влади.

У контексті зазначеної проблематики особливе місце посідає постать і погляди відомого вітчизняного правника, громадсько-політичного діяча кінця XIX – першої третини XX ст., ідеолога українського національно-визвольного руху – Отто Оттовича Ейхельмана. Будучи автором багатьох ґрунтовних наукових досліджень, він зробив чималий вклад у розвиток українського конституціоналізму. Здебільшого О. Ейхельман є відомим завдяки своєму авторському проекту Конституції УНР (1921 р.), який здобув високу оцінку як серед сучасників вченого, так і нинішніх науковців. За часів радянського тоталітарного режиму науково-теоретична спадщина вченого була недоступною для дослідження. І лише з проголошенням незалежності України науковці дістали можливість аналізувати теоретичні і практичні надбання О. Ейхельмана. Здебільшого загальну інформацію про нього зустрічаємо в поодиноких довідкових виданнях. Частково погляди вченого розглядали В. Потульницький, О. Мироненко, В. Чехович, П. Стецюк, О. Мошак та інші, та ці дослідження мають фрагментарний характер. Державотворчі ідеї О. Ейхельмана є малодослідженими і потребують додаткового вивчення з огляду на їхню прикладну цінність. Метою публікації є аналіз сукупності конституційних поглядів вченого, виділення їхніх особливостей, розгляд основних елементів системи стримувань і противаг в організації гілок влади та механізму їхньої взаємодії. Особливу увагу ми звернемо на питання практичності пропозицій О. Ейхельмана для сучасного етапу державного конституційного будівництва в Україні.

Аналіз конституційного проекту значно полегшує сам автор, який дає детальну передмову до нього. Зокрема О. Ейхельман наголошує, що в основі Конституції УНР покладено принцип федералізму, «щоб усю державність по можливості найтісніше зв'язати з народом», і принцип народного суверенітету. Останній втілювався шляхом всенародного референдуму як права «безпосереднього народного голосування для вирішення не тільки питань, що стосуються змін у змісті конституції – Основного Державного Закону, – але факультативно і для вирішення питань звичайного законодавства, а також деяких питань з обсягу державного управління» [2, с. 149]. Фактично, О. Ейхельман поєднав ідею державності зі складною системою народоправства, поділивши Україну на окремі землі – держави, кожну із своїм місцевим парламентом та урядом. Під зверхністю народного суверенітету, відповідно до встановлених у правовому порядку повноважень, самостійно функціонували ще чотири гілки влади: законодавча, виконавча, судова і фінансово-контрольна. Повноваження законодавчої влади (парламенту) чітко визначають детальні постанови конституції.

Конституційність законотворчої діяльності парламенту підтверджувалась судовою владою. В основі функціонування виконавчої гілки влади закладено принцип строгої правовідповідності, а також судової відповідальності за результати її діяльності з одночасним гарантуванням органам управління самостійності і незалежності від партійних впливів і вищого керівництва. О. Ейхельман, запобігаючи зловживанню процедурою судової відповідальності вищих органів виконавчої влади, вказав на необхідність її втілення у тих формах, які «забезпечують охорону державного розуму, політичного такту та усунення од справи всякої безпідставної причепливості та партійної пристрасті» [2, с. 150]. Така позиція вченого не втратила своєї актуальності і сьогодні, коли йдеться про спрощення процедури імпичменту Президента України або ж зняття статусу недоторканності з народних депутатів і суддів. У проекті Основного закону О. Ейхельман втілює ідею незалежності судової гілки влади та фінансового контролю. Отже, на відміну від класичних уявлень, вчений поділив державну владу не на три, а на п'ять гілок.

Українська держава за проектом Конституції О. Ейхельмана визначалася демократичною федеративною республікою із суттєвим обмеженням влади глави держави, що набувало особливої актуальності під час жорсткої диктатури С. Петлюри [4]. Спробуємо визначити і розглянути основні елементи системи стримувань і противаг конституційного проекту О. Ейхельмана і механізм їхньої взаємодії. Слід зазначити, що в його основу покладено найкращий досвід державно-владної організації Швейцарії, а також США [3; 5].

Найвищою державною владою УНР було проголошено Федерально-державну установчу владу, яка належала народіві. До її складу входили громадяни УНР, які досягли 25-річного віку, мали певну роботу, жили на власні засоби, були незаплямовані судом і користувались правом голосу. Установчій владі належало виключне право скасовувати, доповнювати і вносити зміни до Основного закону, а також вирішувати питання у сфері законодавства, управління, судового і фінансового контролю у Федерально-державній організації.

Діяльність установчої влади здійснювалася шляхом референдуму, ініціаторами якого виступали: одна третина складу кожної із палат парламенту; Федерально-державний голова; Федерально-державна рада міністрів; Федерально-державний суд; 1/4 частина від загального складу парламентів земель; 2 млн. громадян-членів Федерально-державної установчої влади УНР. Результати народного волевиявлення підлягали оскарженню в Федерально-державному суді, рішення якого було безапеляційним. Отже, можемо констатувати, що, по-перше, проект передбачав можливість широкого залучення громадян УНР до складу установчої влади; по-друге, установча влада наділялась суттєвими

повноваженнями в процесі прийняття рішень, державного управління, формування системи влади і контролю за нею; по-третє, проведення референдумів передбачалось як на загальнодержавному, так і регіональному рівні у взаємодії з принципом конституційного нагляду. О. Ейхельман через організацію установчої гілки влади намагався розв'язати складне питання народного суверенітету в умовах федеративної республіки. Зміст його полягав у безпосередньому (шляхом референдуму) верховному нагляді з боку установчої влади за законотворчою діяльністю парламентської інституції, а також судової та фінансово-контрольної.

Вищим законодавчим органом УНР, за О. Ейхельманом, вважався Федерально-державний парламент, який складався з двох палат: Земсько-державної палати і Федерально-державної ради. Якщо склад першої палати формувався із представників Земських парламентів, то Федерально-державної ради – на підставі всенародних, таємних, безпосередніх та пропорційних виборів. Обидві палати мали однакове право законодавчої ініціативи, яке одночасно надавалось і Федерально-державному голові, Федерально-державному судові, Федерально-державному контролю, Федерально-державній раді міністрів, громадянам УНР. До повноважень парламенту належали: законодавча робота, затвердження бюджету; нагляд за доцільністю загальної політики виконавчої влади; затвердження міністрів та урядових осіб, запропонованих на посади Федерально-державним головою; призначення половини загальної кількості суддів Федерально-державного суду з числа кандидатів, поданих земськими парламентами та одну третину суддів того ж суду з числа кандидатів, запропонованих обома палатами парламенту.

Постанови парламенту розглядав Федерально-державний голова, який не пізніше як на десяту добу з дня їх отримання міг відхилити і вимагати від парламенту їхнього перегляду вдруге. Постанову було підтверджено за умови її повторної підтримки абсолютною більшістю голосів парламенту при кворумі 3/5 від його загального складу. У такому випадку Федерально-державний голова міг звернутись до референдуму, рішення якого було остаточним. За умови ухвалення законопроекту лише однією з палат і відхилення його іншою, Федерально-державний голова був наділений правом висунення законопроекту на всенародний розгляд. Натомість, коли законопроект приймала одна з палат без змін тричі і відхиляла інша, тоді голова держави мав право його затвердити, тим самим надаючи йому силу закону.

Достроковий розпуск Федерально-державної ради проводили за пропозицією самої Федерально-державної ради, земських парламентів, а також Установчої влади. У всіх випадках ця процедура узгоджувалась з Федерально-державним головою. Він мав також право ініціювати референдум з питання розпуску однієї з палат або ж відразу обох. Напередодні призначення референдуму

Федерально-державний голова був зобов'язаний провести консультації з Радою міністрів і президією обох палат парламенту, які носили дорадчий характер. Натомість результати референдуму були остаточними. У разі його негативного рішення парламент отримував статус недоторканності протягом року з дня проведення всенародного волевиявлення. Очевидно, що в такий спосіб О. Ейхельман намагався запобігти невиправданому застосуванню права розпуску парламенту. Автор передбачив і додатковий механізм контролю за діяльністю парламенту, який міг призвести до звільнення парламентарів – позбавлення їх представницьких повноважень. Так, відсутніх членів однієї з палат, які не з'явилися на засідання сесії парламенту без поважних причин, постановою Федерально-державного суду виключали з числа членів палати і позбавляли виборчих прав терміном від трьох до п'яти років. Карні санкції передбачались і у випадку невідповідної, грубої поведінки членів парламенту під час його засідань.

З іншого боку, Федерально-державний парламент виступав ініціатором процедури усунення з посади Федерально-державного голови, у тому числі притягнення його до відповідальності після закінчення терміну повноважень, а також суддів Вищого Федерально-державного суду, членів парламенту, міністрів, віце-міністрів та інших урядових осіб за невідповідне виконання своїх службових обов'язків. Законодавчий орган затверджував і висновки ревізій державного господарства, проведених Федерально-державним контролем.

Отже, парламент мав повноваження: а) у системі виконавчої влади (формуванні уряду), у тому числі процедурі усунення глави держави із обійманої посади; б) у судовій гілці влади через участь у формуванні Федерально-державного суду; ініціював притягнення до відповідальності вищих державних посадовців; в) у сфері Федерально-державного контролю, затверджуючи його висновки. З метою реалізації системи стримувань і противаг О. Ейхельман передбачив і деякі форми впливу виконавчої гілки на законодавчий процес. Мова йде про законодавчу ініціативу президента і його можливість відхилити постанови парламенту, положення про дострокове припинення роботи законодавчого органу. Щодо останнього, то «амбіції» обох палат парламенту, Установчої влади і земських парламентів обмежувались головою держави, а останнього – всенародним референдумом. Можемо констатувати, що контроль за діяльністю парламенту належав як Установчій владі, Федерально-державному голові, так і Федерально-державному судові. Особливу роль у сфері функціонування законодавчої гілки влади О. Ейхельман відводив всенародному референдуму, рішення якого було остаточним. Актуальними є погляди вченого щодо стимулювання діяльності парламентарів, а також судової відповідальності за її наслідки.

Федерально-державний голова, згідно з проектом Конституції, був вищим органом

виконавчої влади як у цивільному, так і військовому управлінні Федерально-державної організації. Вибори Федерально-державного голови проводили спільним зібранням двох палат парламенту і членів Федерально-державного суду. Протягом двох місяців з дня обрання голови держави громадяни УНР мали право оскаржити його кандидатуру на референдумі. У разі негативних результатів всенародного голосування Федерально-державний голова складав із себе повноваження. В аналогічному порядку обирали і його заступників.

Голова держави наділявся широкими повноваженнями у виконавчій сфері. Міністрів призначав Федерально-державний голова з кандидатур, ухвалених об'єднаним зібранням двох палат парламенту. Рада міністрів формувалась не на парламентських, а на мішаних підставах: Федерально-державний голова подавав в об'єднане зібрання парламенту членів уряду і призначав їх на посади за умови позитивного рішення законодавчого органу. Рада міністрів із свого складу обирала голову уряду, якого затверджував Федерально-державний голова. У своїй діяльності міністри керувалися загальним напрямом урядової політики, визначеним Радою міністрів і затвердженим Федерально-державним головою. Державний керівник контролював виконання законів з боку виконавчої влади, затверджував вищих цивільних і військових урядовців, поданих відповідними установами. У разі відхилення державним головою запропонованих кандидатур відповідна установа (чи особа) подавала три наступних кандидати, з числа яких Федерально-державний голова обирав одного і призначав на відповідну посаду. За пропозицією Ради міністрів він вносив на затвердження Федерально-державному парламентові і кандидатів на дипломатичні посади. У термінових випадках за поданням Ради міністрів Федерально-державний голова призначав їх тимчасово на основі власного розпорядження. Якщо парламент у майбутньому не затверджував цих кандидатів, тоді їх відкликали із обійманих посад. Федерально-державний голова також затверджував постанови Ради міністрів про оголошення в певних місцевостях надзвичайного чи військового стану, а також стану облоги.

Федерально-державний голова був наділений правом тимчасового усунення або звільнення із складу Ради міністрів урядовців як цивільного, так і військового характеру, окрім суддів і урядовців державного контролю. Голова держави затверджував постанови Ради міністрів про надання чинності законам, виданим у перерві між сесіями парламенту. До його повноважень входило повне або часткове звільнення злочинців від покарання, встановленого судовим порядком.

Доволі детально в проекті Конституції описано процедуру порушення і проведення карних справ проти Голови держави за зловживання в службовому і приватному житті. Одночасно О. Ейхельман застерігає, що «...карне доходження проти Ф.-Д. голови на випадок довершення ним переступів, які б вони не були, повинно бути обставлено з

особливою обережністю і делікатністю, щоби уникнути можливої випадковості, злісних, мстивих та безпідставних проти нього переслідувань» [1, с. 50]. Звинувачення на адресу Федерально-державного голови могли висувати кілька інституцій: одна з двох палат парламенту; Федерально-державний суд; Федерально-державний контроль або Касаційний суд УНР. За умови, що 1/3 складу однієї із зазначених установ приймала позитивне рішення щодо порушення обвинувачення проти Голови держави, справу передавали в колегію. Вона обговорювала цю справу на закритому засіданні при кворумі не менше 3/5 усіх її членів і при наявності підстав, що підтверджували б вину, ухвалювала рішення щодо порушення кримінальної справи більшістю у 2/3 голосів від свого загального складу. Далі з ініціативи колегії створювали тимчасовий комітет, до складу якого входили очільники цілого ряду відомств, як-от: обох палат парламенту, Федерально-державного суду, Федерально-державного контролю і Касаційного суду УНР. Комітет обирав із своїх членів голову, який пропонував зазначеним установам представити по три особи, що ввійдуть до складу спеціальної наради, яка мала можливість залучити до свого складу до трьох висококваліфікованих юристів і члена прокуратури Касаційного суду УНР. Утворена нарада проводила попереднє дізнання у справі обвинувачення проти Федерально-державного голови і наділялась повноваженнями судових слідчих під час проведення допитів, експериментів і обшуків.

Підсумкова доповідь наради про результати попереднього дізнання зачитувалась в об'єднаному зібранні тих установ, голови яких увійшли до її складу. За умови підтримки обвинувачення більшістю присутніх (3/4 присутніх), а також 3/4 з присутніх на зібранні правників рішення про судове провадження передавали в окремий трибунал. За таких умов Федерально-державний голова складав із себе повноваження аж до висновків новоутвореного трибуналу. У разі виправдання трибуналом обвинуваченого глава держави повертався до виконання своїх службових обов'язків. Коли ж обвинувачення винесе негативний вирок, то відновлення Федерально-державного голови на своїй посаді залежало від рішення об'єднаного зібрання. Постанову ухвалювали абсолютною більшістю голосів присутніх на засіданні членів.

Федерально-державний голова міг добровільно відмовитись від виконання своїх обов'язків раніше встановленого терміну. У такому разі об'єднане зібрання двох палат парламенту і Федерально-державного суду розглядало прохання про звільнення і задовольняло його за умови відсутності додаткових труднощів в державному регулюванні.

Якщо у разі незадовільного фізичного або психічного стану голова держави не міг виконувати своїх службових обов'язків, але добровільно не відмовлявся від них, то кожна палата парламенту або Федерально-державний суд розглядав

питання про його звільнення із обійманої посади. Ідентичну процедуру проводили і в разі байдужого ставлення Федерально-державного голови до виконання своїх службових обов'язків, а також невідповідності напряму його службової діяльності національним інтересам держави. За умови ухвалення постанови об'єднаним зібранням парламенту і Федерально-державного суду більшістю голосів, але меншою від 4/5 загального числа членів зібрання, усунений з уряду Федерально-державний голова міг апелювати до референдуму. Якщо результати народного голосування підтверджували постанову об'єднаного зібрання, то Федерально-державний голова повинен відшкодувати матеріальні збитки Федерально-державної скарбниці, затрачені на його проведення.

Процедуру усунення Федерально-державного голови із посади О. Ейхельман намагався створити відповідно до кращих демократичних взірців того часу, чітко окреслюючи правові повноваження як обвинувачення, так і обвинуваченого. Останній на всіх етапах проведення карного розслідування мав право доступу до інформації, яку йому надавали особисто або через довірених осіб; присутності на всіх стадіях провадження справи; ознайомлення з документами і протоколами; висловлення пояснень тощо. Вимагати особистої присутності глави держави під час розгляду справи і слідчого процесу міг окремий державний трибунал, який розглядав цю справу.

Державний трибунал для суду над Федерально-державним головою формувалася таким чином: по-перше, із списків всіх членів обох палат парламенту, Федерально-державного суду і Касаційного суду УНР обирали способом жеребкування 36 кандидатів; по-друге, із членів Земських парламентів аналогічним способом обирали ще по троє представників.

Обвинувачений був наділений правом вилучення з кандидатів першої групи не більше шести осіб, а з другої – не більше 1/6 частини від її загального складу. Далі склад трибуналу формували із тих осіб, що залишились. Функції прокурора в трибуналі виконував старший з голів Касаційного суду УНР. Рішення про обвинувачення ухвалювалось державним трибуналом більшістю в 2/3 голосів. Визнання пом'якшувались, вину обставин приймали абсолютною більшістю від складу трибуналу. Прийняті ним висновки надавали до розгляду об'єднаному зібранню обох палат парламенту. Зібрання було наділено правом затвердити, зменшити або зовсім звільнити засудженого від покарання, визначеного трибуналом, абсолютною більшістю голосів при кворумі 3/5 від загальної кількості його членів. Постанову об'єднаного зібрання вважали остаточною.

Важливо, що опротестувати рішення об'єднаного зібрання могли громадяни, наділені правом участі в Федерально-державній установчій владі в кількості не менше від половини голосів, поданих на загальних виборах до Федерально-державної ради. У такому випадку постанову

об'єднаного зібрання вважали не чинною і виконувався обвинувачувальний присуд трибуналу.

Ініціативу щодо порушення кримінальних справ у зв'язку зі службовими зловживаннями міністрів, віце-міністрів, директорів департаментів могли висувати обидві палати парламенту, Федерально-державний голова, Федерально-державний суд, Федерально-державний контроль і Касаційний суд, окремі земські парламенти, а також приватні особи й установи, якщо їхні права було порушено діями зазначених осіб. Для розгляду справи створювалася особлива рада з числа осіб земських парламентів, обох палат Федерально-державного парламенту, Ради міністрів, Федерально-державного суду, Федерально-державного контролю і Касаційного суду. Окрім того міністри відповідали і за службові зловживання, які не носили встановлених законом ознак злочину, але спричинили велику шкоду для державних інтересів.

Найвищим органом судової влади УНР мав бути Федерально-державний суд, членів якого обирали довічно. Половину складу Федерально-державного суду формували об'єднаним зібранням палат Федерально-державного парламенту з кандидатів, запропонованих земельними парламентами, дві шостих – з числа кандидатів, внесених самими палатами, а одну шосту призначав Федерально-державний голова. Кількість членів суду визначали законодавчим порядком залежності від обсягу його роботи. Членів Федерально-державного суду не затверджували урядом. Порядок ведення справ в Федерально-державному суді, зокрема і зміни в його діяльності встановлював сам суд.

До повноважень Федерально-державного суду входили: розв'язання суперечок щодо відповідності застосування законів; трактування норм Конституції на основі звернення палат парламенту, Федерально-державного голови, Ради міністрів, Федерально-державного контролю, а також законодавчими і вищими адміністративними і судовими установами в окремих землях; ведення справ про дисциплінарні і карні вчинки Федерально-державного голови, його заступників і членів Федерально-державного суду, а також секретарів суду за службові зловживання. Особа, засуджена за службове зловживання, протягом місячного терміну мала право апелювати до референдуму, рішення якого могло відновити засудженому його службові повноваження; розгляд справи адміністративної юстиції, що виникали в адміністративних установах, безпосередньо підлеглих Федерально-державній установчій владі; провадження справ, які покладаються на нього за узгодженістю між парламентом і Федерально-державним судом; розв'язання суперечок між землями УНР, які не були узгоджені за згодою сторін.

Контрольна влада у вигляді ревізування фінансової діяльності головним чином покладалася на Федерально-державний контроль. Участь у формуванні його колеги брали Федерально-

державний парламент, Федерально-державний голова, земські парламенти, а також Федерально-державний суд і Касаційний суд.

О. Ейхельман намагався організувати основні елементи стримувань і противаг, такі як подвійність джерел формування уряду, процедуру усунення голови держави законодавчим органом, механізм розпуску парламенту, інститут президентського вето тощо. Загальні демократичні засади Конституції О. Ейхельмана виражено у постійному підкреслюванні ідеї народоправства, суверенітету народу, верховенства його влади тощо. Вчений поєднав форми представницької і прямої демократії, надавши останній домінуючого значення. Демократію він ототожнював із дійсним народоправством. З іншого боку, цілком зрозуміло, що така організація державно-владної сфери вимагає високого рівня обізнаності, політичної свідомості і культури не лише серед представників національної еліти, а й широким мас населення. Тому охарактеризована система стримувань і противаг є занадто демократичною навіть для сучасного етапу державного розвитку в Україні. Проте вона має чимало переваг. По-перше, це деталізація конституційних норм, що не дає можливості трактувати і виконувати їх на власний розсуд політиків, а також чітко визначає конституційні повноваження

гілок влади, що зменшує можливість протистоянь між ними. По-друге, намагання максимально децентралізувати владу, розподіливши її між п'ятьма гілками. По-третє, доволі актуально звучать пропозиції О. Ейхельмана про відповідальності вищих державних чинів за результати їхньої роботи, а також шляхи підвищення її ефективності. Очевидно, що спираючись на кращі світові взірці демократичних і правових суспільств, вчений намагався запропонувати такий механізм організації державної влади, який не лише зупинив би тогочасний хаос в державотворчих процесах, а й підняв би Україну до рівня розвинутих, цивілізованих і демократичних держав. Варто наголосити, що конституційні погляди О. Ейхельмана постійно розвивалися, модифікувалися і вдосконалювалися, враховуючи практику інших країн та особливості українського державотворення [4]. Це дає підстави говорити про подальші дослідження пропозицій вченого щодо організації системи державної влади. Разом з тим, можемо констатувати, що теоретичне надбання О. Ейхельмана не втратило своєї актуальності і може бути використане в умовах коригування сучасної системи стримувань і противаг в Україні з метою надання усім її елементам дієвого, реального характеру.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ейхельман О.О. Проект конституції основних державних законів Української Народної Республіки / О.О. Ейхельман. – Київ; Тарнів: СУД, 1921. – 104 с.
2. Конституційні акти України. 1917-1920. Невідомі конституції України. – К.: Філософська і соціологічна думка, 1992. – 272 с.
3. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. – Ф. 3882 (Особовий фонд Отто Оттовича Ейхельмана), оп. 1., спр. 16., арк. 365.
4. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. – Ф. 3997 (Український правничий з'їзд в Празі), оп. 1., спр. 6., арк. 182-183.
5. Шиянов Г. До проектів Конституції України / Г. Шиянов // Українська трибуна. – 1922. – 23(10) лютого.

Рецензенти: Іванов М.С. – д. політ. н., професор;
Свтушенко О.Н. – к. політ. н., доцент.

© Турчин Я.Б., 2009

Надійшла до редакції 21.09.2009 р.